

[The electronic textbook as a factor in shaping a teacher's digital competence]. *Pisliadyplomna osvita – Postgraduate Education*. Poltava: M. V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education. 4(205). S. 93–100. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4\(205\)-93-100](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4(205)-93-100) [in Ukrainian]

3. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2026). *Technological Pedagogical Content Knowledge [Technological Pedagogical Content Knowledge]*. East Lansing, MI, USA: Michigan State University. URL: <https://rediie.cl/wp-content/uploads/Mishra-Koehler.pdf> [in USA]

4. UNESCO. (2026). *UNESCO's ICT Competency Framework for Teachers [UNESCO's ICT Competency Framework for Teachers]*. Paris, France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. URL: <https://www.unesco.org/en/digital-competencies-skills/ict-cft> [in France]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛІСОВИЙ Михайло – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: педагогічні умови стимулювання творчого мислення майбутніх фахівців у дистанційному та змішаному форматах навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LISOVYI Mykhailo – Postgraduate student of the Department of Pedagogy and

Educational Management, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskiyi.

Scientific interests: pedagogical conditions for stimulating creative thinking of future specialists in distance and blended learning formats.

Стаття надійшла до редакції 02.01.2026 р.

Стаття прийнята до друку 13.01.2026 р.

УДК 372:37.035

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-222-485-488

МАРТИН Аліна –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8886-2585>
e-mail: tarapakamartin@gmail.com

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ НАСТУПНОСТІ
ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ**

У статті проаналізовано особливості формування екологічної культури в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а також окреслено основні складники забезпечення наступності змісту між закладом дошкільної освіти та початковою школою.

Сучасний освітній простір орієнтується на розвиток особистості, її потреб і можливостей, що зумовлює постійне оновлення всіх рівнів освіти. Одним із ключових принципів такого оновлення є принцип наступності, який забезпечує перехід дитини з одного етапу навчання на інший та підтримує цілісність освітнього процесу.

Забезпечення наступності у процесі формування екологічної культури передбачає гармонізацію освітніх цілей, змістових пріоритетів, методичного супроводу та організаційних форм навчання в дошкільному та початковому навчанні. Це забезпечує побудову безперервного та послідовного ланцюга екологічних знань і практичних навичок, що розвиваються поступово та системно.

Екологічна культура є важливим складником природничої освіченості дитини. Вона охоплює усвідомлення взаємозалежності людини й природи, розуміння правил відповідальної поведінки у навколишньому середовищі, а також здатність застосовувати ці знання в реальних життєвих ситуаціях. Дошкільний вік створює найкращі умови для початкового формування таких уявлень, оскільки діти цього віку емоційно відкриті до пізнання природи й відчувають себе органічною частиною довкілля. Учні молодших класів, завдяки розвитку наочно-образного мислення, здатні більш усвідомлено засвоювати екологічні знання та робити висновки щодо необхідності збереження природних ресурсів.

Структура екологічної культури дошкільників включає сформовані уявлення про природу, елементарні екологічні знання, інтерес до її вивчення, вміння дбати про довкілля й брати участь у нескладних природоохоронних заходах. У молодшому шкільному віці ці компоненти ускладнюються: діти починають розуміти закономірності природних процесів, усвідомлюють власний вплив на навколишнє середовище та поступово набувають досвіду екологічно відповідальної поведінки. Екологічна культура формується як у межах навчальних предметів, так і через позаурочну діяльність – спостереження, екскурсії, дослідницьку роботу, участь у проєктах.

Особливості формування екологічної культури залежать від вікових можливостей дітей, методичних підходів педагогів, а також створення сприятливого розвивального середовища в закладі освіти. Важливими є добір відповідних методів, форм і засобів роботи, що забезпечують результативність екологічної освіти на різних вікових ступенях.

Таким чином, послідовне впровадження принципу наступності в екологічній освіті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку сприяє формуванню стійких екологічних уявлень, ціннісних орієнтацій і поведінкових навичок, що забезпечують розвиток екологічної культури як важливої складової особистісного становлення.

Ключові слова: екологічна культура, принцип наступності, діти дошкільного віку, молодші школярі, заклад дошкільної освіти, початкова школа.

MARTIN Alina –

Doctor Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Methods of Preschool
and Primary Education of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8886-2585>
e-mail: tarapakamartin@gmail.com

FORMATION OF CHILDREN'S ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF CONTINUITY BETWEEN PRESCHOOL AND PRIMARY NATURAL SCIENCE EDUCATION

The article explores the conceptual and methodological foundations of developing environmental culture in preschool and primary school children and identifies key components that ensure continuity between early childhood education and primary education. Integrating continuity as a guiding principle supports a coherent educational trajectory and contributes to the holistic development of the child across successive stages of learning.

Contemporary education is increasingly oriented toward the needs, interests, and capacities of the learner, which necessitates ongoing modernization at all levels of the educational system. Continuity between preschool and primary school is essential for maintaining the integrity of the learning process and ensuring the progressive development of environmental awareness and responsible behavior.

The implementation of continuity in the development of environmental culture requires the alignment of educational aims, curriculum content, methodological approaches, and organizational forms across both preschool and primary school settings. This alignment creates a consistent and developmentally appropriate progression of environmental knowledge, skills, values, and attitudes.

Environmental culture represents a fundamental component of a child's broader environmental literacy. It encompasses understanding the interdependence between humans and nature, recognizing the consequences of human actions for the environment, and developing the capacity for environmentally responsible decision-making. Preschool-age children demonstrate a natural openness to exploring the natural world, perceive themselves as part of their surrounding environment, and readily acquire basic ecological concepts through direct, sensory-rich experiences. At the primary school level, children's increasingly developed visual-figurative thinking enables deeper comprehension of ecological relationships and supports the formation of informed attitudes toward the protection and sustainable use of natural resources.

The structure of environmental culture in preschool children includes initial environmental concepts, curiosity about the natural world, elementary skills of environmentally appropriate behavior, and participation in simple environmental and stewardship activities. In primary school, these elements expand and become more systematic: children begin to understand basic ecological principles, acknowledge their personal responsibility for environmental well-being, and acquire experience in practical environmental initiatives. Environmental culture at this stage is fostered through both classroom instruction and extracurricular activities – observations, field trips, project-based learning, and nature-oriented research tasks.

The development of environmental culture is influenced by age-specific characteristics of children's cognitive and emotional development, the pedagogical approaches employed by educators, and the creation of an enriched and supportive educational environment. The careful selection of teaching methods, forms of learning, and didactic materials is crucial for ensuring the effectiveness of environmental education at both preschool and primary school levels.

In conclusion, the consistent application of continuity in environmental education across preschool and primary school enhances the effectiveness of forming stable environmental knowledge, values, and behavioral patterns. This, in turn, contributes to the development of environmental culture as an essential dimension of children's personal and social development.

Key words: environmental culture, principle of continuity, preschool children, primary school children, preschool education institution, primary school.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті реалізації концепції Нової української школи питання забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти залишається одним із найважливіших. Рівень сформованості знань, умінь і пізнавальної активності, набутих у дошкільному віці, значною мірою визначає успішність подальшого навчання дітей у школі. Особливої актуальності нині набуває проблема наступності у формуванні екологічної культури, адже саме цілісні екологічні уявлення та відповідальне ставлення до природи, закладені в ранньому дитинстві, створюють основу для подальшого розвитку екологічно свідомої особистості в молодшому шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній науці та практиці проблема наступності висвітлювалася в працях багатьох учених, зокрема Л. Артемова, О. Біди, Л. Божовича, М. Ващуленка, Л. Виготського, О. Запорожець та інших.

Питанням забезпечення наступності між дошкільною й початковою освітою присвячено дослідження таких педагогів, як Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, А. Богуш, О. Калмикової, Н. Коваль, В. Котирло, З. Онишкова, В. Онишук, О. Савченко та інших учених.

Загальні підходи до екологічного виховання дітей на сучасному етапі були предметом досліджень авторів: Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горобахи, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохий, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, Л. Різник, Н. Рижової, Н. Яришевої та ін.

Метою статті є дослідження ролі наступності у формуванні екологічної культури дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток дошкільної та початкової освіти в умовах оновлення змісту загальної середньої освіти відповідно до сучасних освітніх концепцій характеризується єдністю підходів та пріоритетів. Основними орієнтирами є впровадження гуманістичних цінностей, шанобливе ставлення до особистості дитини та створення атмосфери доброзичливості й взаємопідтримки. Особлива увага приділяється значущості кожного етапу розвитку та врахуванню вікових можливостей, індивідуальних інтересів, здібностей і темпу розвитку дитини [6].

Державні стандарти передбачають узгодження змісту дошкільної та початкової освіти з метою забезпечення безперервності та наступності освітнього процесу. Запровадження нових змістових ліній у початковій школі, зокрема тих, що спрямовані на розвиток екологічної компетентності, дозволяє посилити змістову інтеграцію між двома рівнями освіти та забезпечити логічний перехід від початкових екологічних уявлень у дошкільному віці до системного формування екологічної культури в молодших школярів. Це, своєю чергою, визначає можливі напрями вдосконалення змісту, форм і методів екологічної освіти для ефективної реалізації принципу наступності [1], [3].

Забезпечення цілісності освітнього простору є одним із ключових напрямів розвитку сучасної освіти. У цьому контексті особливо важливою стає неперервність освітнього процесу, яка передбачає узгодженість і взаємопов'язаність усіх його складників – цілей, завдань, змісту, методів, засобів та організаційних форм навчання і виховання на різних етапах здобуття освіти. Така послідов-

ність створює підґрунтя для поступового й гармонійного формування екологічної культури в дітей від дошкільного до молодшого шкільного віку [3].

Екологічна культура дітей охоплює систему знань про природу, ціннісні орієнтації щодо довкілля, емоційно-ціннісне ставлення до природних об'єктів, а також практичні навички екологічно доцільної поведінки. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку провідними є емоційно-практичний досвід, наочність та особистісна залученість.

Формування екологічної культури в дошкільному віці є системним процесом, що передбачає цілеспрямований вплив на когнітивну, емоційно-ціннісну та поведінкову сфери розвитку дитини. Визначення ключових напрямів роботи дає змогу вибудувати цілісну модель екологічного виховання, у межах якої поєднуються пізнавальна активність, практична діяльність та емоційне переживання взаємодії з природою [1].

Ознайомлення дітей із природними об'єктами через спостереження, гру та елементарні дослідницькі становить основу формування початкових природничих уявлень. Спостереження дозволяють дітям встановлювати зв'язки між явищами, виявляти зміни у стані рослин і тварин, усвідомлювати сезонні особливості природного середовища. Ігрова діяльність, яка є провідною для дошкільного віку, забезпечує емоційне залучення та створює умови для моделювання екологічно доцільних ситуацій поведінки. Дослідницькі справи та прості експерименти сприяють формуванню елементарних причинно-наслідкових зв'язків, розвивають уміння ставити запитання, формувати припущення та отримувати нові знання в активній формі [4].

Формування емоційно позитивного ставлення до природи є важливою передумовою екологічної свідомості, оскільки саме емоційне переживання цінності природного довкілля визначає внутрішню мотивацію дитини до його збереження. Педагогічно значущими є ситуації емоційно насиченого контакту з природою: милування красою природних об'єктів, догляд за рослинами й тваринами, участь у природоохоронних іграх та бесідах. Завдяки цьому формується здатність до емпатії, співпереживання та моральної оцінки власних дій щодо довкілля [2].

Розвиток первинних практичних навичок догляду за рослинами й тваринами сприяє оволодінню дітьми елементарними способами взаємодії з природними об'єктами. Участь у догляді за рослинами у куточку природи чи на ділянці закладу дошкільної освіти формує вміння виконувати посильні дії (поливати рослини, розпушувати ґрунт, насипати корм тваринам тощо). Такі завдання не лише збагачують практичний досвід, а й розвивають дрібну моторику, увагу, спостережливість і відповідальність. Діти поступово усвідомлюють, що від їхніх дій залежить стан живих істот, що сприяє становленню активної природоохоронної позиції.

Виховання відповідальності через виконання простих екологічних доручень забезпечує формування навичок самостійності, цілеспрямованості та усвідомленого ставлення до результатів власної

діяльності. Доручення можуть включати полив рослин, сортування природного матеріалу, догляд за «зеленим» куточком, участь у прибиранні території. Це сприяє закріпленню поведінкових моделей, пов'язаних із відповідальним ставленням до довкілля, та підготовлює до подальшої екологічно доцільної діяльності в умовах початкової школи.

Забезпечення неперервності та наступності у формуванні екологічної культури дітей на етапах переходу від дошкільної до початкової освіти передбачає створення цілісної системи педагогічної взаємодії, що охоплює змістовий, методичний, організаційний та психолого-педагогічний виміри.

Змістова наступність полягає в узгодженні програмових вимог дошкільної освіти та початкової школи, що забезпечує послідовне і логічне ускладнення екологічних уявлень дітей. Перехід від простих понять, пов'язаних із доглядом за природними об'єктами, до усвідомлення категорій екологічної відповідальності сприяє формуванню внутрішньої мотивації до екологічно доцільної поведінки. Важливим елементом методичної узгодженості є використання спільних тематичних ліній – «вода», «рослини», «тварини», «сезонні зміни», що дозволяє закріплювати вже набуті знання та вводити нові у контексті знайомих природознавчих явищ [7].

Методична наступність забезпечує адаптацію дітей до нових форм навчальної діяльності шляхом збереження методів, які активно використовувалися у дошкільному закладі. Спостереження, елементарні досліді, екологічні ігри як форми пізнавальної активності залишаються важливими й у початковій школі. Поступове впровадження нових видів діяльності – дослідницьких робіт, навчальних мініпроектів, колективних екологічних спостережень – сприяє формуванню в учнів умінь аналізувати результати, робити висновки та застосовувати екологічні знання на практиці.

Організаційна наступність передбачає налагодження тісної взаємодії між педагогами обох ланок освіти. Ефективними є спільні освітні заходи, екологічні акції, тематичні свята, які забезпечують дітям відчуття безперервності екологічної діяльності. Обмін інформацією між вихователями та вчителями щодо досягнень і потреб кожної дитини дає змогу індивідуалізувати підходи та оптимізувати освітній процес у перехідний період. Створення спільного природничого простору – екологічних стежин, мінілабораторій, куточків живої природи – сприяє включенню дітей у знайому діяльність, але в умовах нової соціальної ситуації розвитку.

Психолого-педагогічна наступність ґрунтується на врахуванні вікових, індивідуальних та емоційних характеристик дітей. Рівень сформованості екологічної культури дошкільників є неоднорідним, тому вчителям важливо орієнтуватися на індивідуальні траєкторії розвитку, зберігаючи їх цілісність і динаміку. Важливою умовою ефективної адаптації є використання спеціальних педагогічних заходів у перші місяці навчання у 1 класі: поступове підвищення вимог, інтеграція знайомих форм діяльності. Такий підхід сприяє входженню дітей у шкільне життя та

забезпечує збереження позитивного ставлення до природничо-екологічної тематики.

Забезпечення наступності та перспективності між дошкільною та початковою ланками освіти створює умови для гармонійного розвитку дітей, сприяє формуванню ініціативної, компетентної та самодостатньої особистості та забезпечує ефективне продовження екологічної освіти на перших етапах безперервного освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напруму. Забезпечення наступності у формуванні екологічної культури дітей є одним із ключових чинників ефективності безперервної природничої освіти. Наступність у освітньому середовищі створює умови для поетапного ускладнення змісту екологічних знань, розширення способів пізнавальної діяльності та формування цілісної картини взаємодії людини з природним довкіллям. Такий підхід сприяє поступовому переходу дітей від наочно-емоційного сприймання явищ природи, характерного для дошкільного віку, до більш усвідомленого, системного та рефлексивного ставлення, що формується у період молодшого шкільного навчання.

Ефективне забезпечення наступності передбачає системну, цілеспрямовану та інтегровану організацію природничої освіти на обох вікових етапах. Важливими її складниками є: продовження розвитку сенсорного досвіду та спостережливості дітей; збереження та адаптація методів і прийомів, апробованих у дошкільній ланці; використання різноманітних форм освітньої діяльності, які стимулюють активну участь, практичну діяльність, дослідження та творче експериментування. Узгодженість програмових вимог і методичного забезпечення створює сприятливі умови для поступового зростання навчального навантаження без втрати мотивації та інтересу до вивчення довкілля.

Наступність у формуванні екологічної культури дітей забезпечує логічний і психологічно комфортний перехід між освітніми ланками, сприяє збереженню та розвитку вже набутого досвіду, формує підґрунтя для виховання відповідального ставлення до природи. Узгоджена діяльність педагогів різних освітніх рівнів, цілісність змісту навчання та використання ефективних методів забезпечують сталі результати у розвитку екологічної компетентності та світоглядних орієнтацій молодших школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні від 12.01.2021 р. №33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Гарашук О., Куценко В., Кудерова А. Екологічна культура як складова сучасного соціально-економічного розвитку та проблеми її формування в суспільній свідомості. *Вісник економіки*. 2025. №2. С. 60-71. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.02.06>
3. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>
4. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богінич, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька; Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

5. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія. Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.

6. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>

7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 №1/9-249 URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoy-uosvitoyu>

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [Basic component of preschool education in Ukraine]. No. 33 from 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
2. Harashchuk, O., Kutsenko, V., Kudierova, A. (2025). Ekolohichna kultura yak skladova suchasnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ta problemy yii formuvannya v suspilnii svidomosti [Ecological culture as a component of modern socio-economic development and problems of its formation in public consciousness]. *Visnyk ekonomiky*. №2. S. 60-71. [in Ukrainian]
3. Derzhavnyi standart pochatkovoi zahalnoi osvity [State standard of elementary general education]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti> [in Ukrainian]
4. Dytyna: Osvitnia prohrama dla ditei vid dvokh do semy rokiv [Child: Educational program for children from two to seven years old]. [Project scient. supervisor: V. O. Ohneviuk; auth.col.: H. V. Bielienska, O. L. Bohinich, V. M. Vertuhina et al.; scient.ed.: H. V. Bielienska]. Kyiv. B. Hrinchenko University. 2020. [in Ukrainian]
5. Ekolohizatsiia osvitnoho prostoru suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly. Monohrafiia. [Bringing environmental awareness to educational space of a modern secondary school. Monograph]. [N. Pustovit, O. Kolonkova, O. Prutsakova, H. Tarasiuk, Yu. Solobai]. Kharkiv: «Drukarnia Madryd», 2016. 154 p. [in Ukrainian]
6. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [New Ukrainian School concept]. Retrieved from: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> [in Ukrainian]
7. Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoi osvity [Instructional and methodical recommendations for ensuring the continuity of preschool and elementary education]. Dodatok do lysta MON Ukrainy [Appendix to the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine] No. 1/9-249 from 19.04.2018 URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoy-uosvitoyu>. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРТИН Аліна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: наступність дошкільної та початкової природничої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARTIN Alina – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Methods of Preschool and Primary Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: Continuity of Preschool and Primary Natural Science Education.

*Стаття надійшла до редакції 02.01.2026 р.
Стаття прийнята до друку 13.01.2026 р.*